

IMRE Attila

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Műszaki és Humántudományok Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Marosvásárhely, Románia
attilaimre@ms.sapientia.ro

FELIRATOK HELYESÍRÁSI HIBÁI

Pravopisne greške u titlovima

Spelling Issues of Subtitles

Marosvásárhelyen 2008 óta működik alapképzésben fordító és tolmács szak, melynek keretében a hallgatók audiovizuális fordítások készítésével is foglalkoznak. Jelen tanulmány angol nyelvű TED-feliratok hallgatók által magyarra fordított változataiban talált hibatípusokat vizsgálja 534 összegyűjtött példa alapján. Bár példaanyagunk zöme helyesírási hibákra fókuszál (például elírás, különírás és egybeírás, írásjelek használata, rövid és hosszú hangzók, számok), bemutatunk néhány technikai és fordítási hibát is. Kitérünk arra is, hogy a fordítás során aktív helyesírás-ellenőrzővel jelentősen lehet ezen hibák mennyiségét csökkenteni, hiszen a minőségi ellenőrzés többszörösen megtérül.

Kulcsszavak: TED Talks, felirat, helyesírás, minőség, amatőr

1. Bevezetés

Okleveles szakfordítók és komoly fordítói tapasztalattal rendelkező szakemberek gyakran lenéznek az amatőrök munkáját, hiszen a kezdők – lelkesedésük ellenére – gyakran követnek el súlyosnak számító hibákat, és komoly következményekkel szembesülhetnek. Ezért többségük olyan területeken kezdi pályafutását, ahol a tévedésekért nem kell nagy árat fizetni, mint például a fordítóipar két legdinamikusabban fejlődő ágában: audiovizuális fordítások, illetve videojátékok fordítása (ún. számítógépesjáték-lokalizáció).

A feliratkészítés az audiovizuális fordítások egyik legnépszerűbb ágazata (Díaz Cintas 2008a, 1), és a közhiedelem szerint ehhez „mindenki ért”, ennek

következtében pedig nagyon sokan megpróbálnak amatőr feliratot készíteni egy idegen nyelv ismeretében (többnyire angol), illetve ingyenesen elérhető feliratozó programok segítségével.

Amatőr feliratnak nevezzük azt a feliratot, amelyet kezdő fordító készített, hiszen – meglátásunk szerint – nem feltétlenül szakirányú képzés és diploma birtokában válik valaki professzionális fordítóvá. A kezdő fordító tapasztalat és képzés hiányában egy technikailag többé-kevésbé elfogadható feliratot készít fizetség nélkül, önkéntes alapon, amit megoszt az internet segítségével másokkal, és gyakran csak becenevét ismerjük, esetleg egy e-mail-címet ad meg, az igazi nevét elérhetőséggel pedig csak a legritkább esetben.

A *crowdsourcing* a tömegek együttműködésére építő közös (nonprofit) feladatvégzés, amely fokozottan jelen van a fordítás világában, melyre az egyik legjobb példának a *TED Talks* feliratok készítése. Ezek jelenleg 116 nyelven érhetőek el, és közel 35 000 fordító munkájának köszönhetően több mint 160 000 lefordított előadást nézhetünk meg.¹

Marosvásárhelyen 2008 óta működik akkreditált fordító- és tolmácsképzés alapszakon, és 2012-től foglalkozunk audiovizuális fordításokkal (angol–magyar, német–magyar és román–magyar nyelvpárok). A TED-előadások népszerűségének, illetve a viszonylag könnyen elérhető feliratozó szoftvereknek köszönhetően a hallgatók nagy igyekezettel készítik el első önálló TED-feliratukat, melyet elméleti bevezető, közös szemináriumi megbeszélés és mintaanyag vizsgálata előz meg.

A tantárgy oktatása során tudatosítjuk, hogy a jó minőségű feliratok készítéséhez mind az idegen nyelv, mind pedig a magyar nyelv komoly ismerete szükséges, hiszen a felirat „mindent megmutat”, és a fekete háttérben megjelenő fehér szövegben lévő hibát könnyen észreveszi a néző.

Harmadéven a *SubtitleEdit*, *Subtitle Workshop* és az *Aegisub* ingyenesen elérhető szoftverek segítségével mutatjuk be a feliratkészítés alapjait, melyet elméleti és gyakorlati bevezető előz meg, külön tárgyalva technikai, kulturális és nyelvi problémákat (például Ford Williams 2009, *ITC Guidance on Standards for Subtitling* 1999, Díaz Cintas 2008b, Díaz Cintas–Remael 2007, Carroll–Ivarsson 1998). Ugyanakkor felfrissítjük a magyar helyesírással kapcsolatos tudnivalókat (*A magyar helyesírás szabályai*, 2015), beleértve az AkH.¹² online elérhetőségét is.² Mindezek ellenére azt tapasztaltuk, hogy a hallgatók munkáinak minősége nagy szórást mutat:

1 <https://www.ted.com/participate/translate> (2020. márc. 12.)

2 <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12> (2020. márc. 12.)

- egyfelől évente 2-3 hallgatónk regisztrál az *Amara* adatbázisban (ezen a felületen készülnek a TED Talks feliratok), és meg is jelenik a felirata a tantárgy lejáráta előtt;³
- másfelől olyan hibákat követnek el a fordítás/feliratozás során, amelyért már a középiskolában is elmarasztal(hat)ták őket.

Tény, hogy az anyaországban csak mesteri szinten folyik fordító- és tolmácsképzés, amikor a jelentkezők már komolyabb nyelvi háttérrel rendelkeznek, és az is igaz, hogy alapképzésben még kevésbé igényesek a hallgatók önmagukkal szemben. Erre egy másik friss tanulmány is rávilágít, melynek szerzői ugyanazon hallgatókkal fordítási gyakorlatokat végeztek (Gercsák–Tóth 2019, 100–112).

Bár „tökéletes” fordítás aligha van, a feliratok tekintetében szükséges olyan minőségű fordítást nyújtani, amely az egyre igényesebb nézők táborát (főleg az angol nyelvből fordított feliratok esetében) is kielégíti. Az *Audiovizuális fordítások* tantárgy keretében a hallgatók magyar nyelvi kompetenciáját is minősítjük, hiszen ezen tantárgy keretében (angol–magyar nyelvpárosításban) főként TED-előadások angol nyelvű feliratát fordítjuk magyar nyelvre, és szemináriumi tevékenységek során egyénileg mutatják be felirataikat. Ezekből gyűjtöttünk 534 hibát, melyeket az alábbiakban szemléltetünk.

2. Technikai jellegű hibák

A korábban említett szakirodalom tárgyalja a feliratkészítés alapvető szabályait (például leütések száma, felirat tagolása, etikai tudnivalók stb.), amelyet kiegészítettünk a TED-feliratok elkészítéséhez szükséges információval is. Ezek elsajátítása – legalábbis elméletben – nem szokott gondot okozni.

Ennek ellenére néhány hallgató a standard (telepítéskor alapbeállításnak számító) feliratszabványt módosította, így megtörtént, hogy a túl kis méretű karakterek megnehezítették az olvasást, illetve a fehér alapú háttérben nem látszott a fehér karakter. Két esetben az is előfordult, hogy a feliratsor a megszokotthoz képest rövidebb ideig volt olvasható⁴ („hamar eltűnt a felirat”, „túl gyors”), és egy esetben elhangzott az a javaslat is, hogy a videóban látható angol nyelvű szavakat címkézni kellene.

TED-specifikus hibák is előfordultak, hiszen az előadások végén felcsendülő tapsot csak (*Taps*) felirat jelzi, és nem (*Tapsvihar*), illetve (*Sóhajítás*) nem

3 Egyik legsikeresebb (már végzett) hallgatónk Borsos Ágota, akinek 15 felirata van.

4 Soronként 1–7 másodperc, figyelembe véve azt is, hogy egy sor nem lehet több 43–47 leütésnél (vö. <https://www.capitalcaptions.com/services/subtitle-services-2/capital-captions-standard-subtitling-guidelines/> [2020. ápr. 14.]).

szerepel hivatalos TED-feliratokban. Tördelési hibának számít az, amikor nem megfelelő sortörés nehezíti a közérthetőséget:

*Bizonyára, ha van olyan globális holdra / szállás, amit érdemes támogatni...
abban, hogy tartsunk-e meg bizonyos / mennyiségű nukleáris fegyvert*

Az UTF-8-as karakterkódolás hiánya (például az ő és ű karakterek esetében) az alábbi esetekben eredményezett eltéréseket a szabványtól: *felsőfokú, létező, előre, kitűnőek, valószínűleg*, a helyes *felsőfokú, létező, előre, kitűnőek* és *valószínűleg* helyett.

Az 534 esetből 29-et sorolhatunk technikai jellegű hibák közé, ami a teljes példaanyag 5,43%-át teszi ki. Ez nem mondható jelentősnek, és a hallgatók nagyon hamar megtanulják ezen hibák kiigazítását.

3. Kultúrához kapcsolódó ismeretek

A feliratok viszonylag kevés kulturális ismerethez köthető esetet tartalmaztak, hiszen az idegen neveket (tulajdonnév, márkanev, földrajzi neveket és intézményneveket – reáliákat) a helyesírási hibák közé soroltuk.

Összesen négy olyan esetet azonosítottunk, amely idesorolható (0,74%):

De emlékszem valamire, amit Kennedy mondott...

3 láb magas

mérföld

basszus, (találd ki...)

Az első esetben a megfelelő történelmi-politikai háttérismeret segíthet az értelmezésben (vö. Gercsák–Tóth 2019, 107), tudva, hogy a családnév vonatkozhat *Kennedy elnökre*, illetve egyik kortársára is (Robert Francis Kennedy, RFK), aki *senátor* volt, és szintén meggyilkolták.

A következő két példa esetében nem ártott volna a metrikus rendszerben megadni a magasságot és a távolságot, de hasonló esetet jelzett Gercsák–Tóth tanulmánya is (2019, 107).

A 4. példa nyelvi regiszterét illetően több hallgató is kifogást fogalmazott meg, amely nem igazán elfogadható egy TED-előadás esetében.

A kulturális eltéréseket viszonylag könnyen lehet tudatosítani, és a hallgatók hamar megtanulják, hogy bizonyos események, mértékegységek, dátumok, szólások és kifejezések több figyelmet igényelnek a fordítása során.

4. Fordítási hibák

Bár tanulmányunk nem központi része a fordítási hibák taglalása, 81 esetet sorolhattunk ebbe a kategóriába, ami a teljes példaanyag 15,16%-át jelenti.

Előfordul néhány angolból vagy románból származó szó (*drenál* = lecsapol, *imitál* = utánoz, *kapszálógép* = tűzőgép), viszont szembesültünk angolos szórend meghagyásával, illetve értelemzavaró vagy -módosító szórenddel is:

*a bevándorló gyerekek fogva vannak tartva (szenvedő szerkezet)
vagy kivíve a rendőrség által*

a két nemzet összedolgozott egy programon

Egy este amikor hazatért ez az óriás gyerekeket talált játszani a kertjében.

De a legfőképpen azt tanultam meg, hogy létezik ezek kialakulására kilenc különböző tudományos ok.

Tehát váltani fogok, csak egy másodpercre és beszélni fogok önöknek a képzeletbeli barátomról, akit Jázminnak szeretek hívni,

2014-ben találkoztam az először fogolytáborban élő gyermekekkel.

(Back in 2014, I met some of the first children in detention centers.)

Természetesen, mivel élő beszédről van szó, az esetek többsége nem feltétlenül minősül hibának⁵, amennyiben a közérthetőséget nem zavarja. Az utolsó példában viszont látható, hogy a magyar felirat az eredeti angol mondat jelentésétől eltér, hiszen nem arról van szó, hogy a gyerekek először a fogolytáborban éltek, hanem a fogolytáborba elsőként érkezőkről van szó.

Esetenként látható, hogy a hallgatók annyira koncentrálnak a technikai vagy nyelvi kihívásokra, hogy a számbeli egyeztetésben is hibát követnek el:

ember százaival

Időbe telnek a kutatások elvégzése...

Sok évtizedeken keresztül...

Más esetekben pedig szokatlan fordításokkal lepnek meg: *belerázó játék* (összerázó), *csapatba álltam, fő antagonista, izgalom villáma, tehetséges megoldás, önéletrajzokkal tanították be, üzenetek hurrikánja*, vagy *sürgős válság*. Néhol világos, hogy ezek háttérben például téves szóasszociáció lehet (*főszereplő > fő antagonista*), vagy a hamar, gyorsan beálló *válságra sürgős* megoldásokat, kényszermegoldásokat kell keresni. Máshol már nem annyira könnyű megállapítani, hogyan jöttek létre ezek a szókapcsolatok.

Az is előfordul, hogy tévesen fordítanak, és az angol *pedestrian* (gyalogos) *gyerek* lesz, *egy tucát szerepel több tucát* helyett, és a többes szám harmadik személy is így szerepel: *az ők körükben*.

A TED-előadások nem kifejezetten tudományos előadások, így a szakzsargon használata ritkán fordul elő. Ezért nagyon kevés helytelen fordítást találtunk a szakszavak területén, de így is előfordult különírás (*növény termék fogyasztó <*

5 Köszönöm ezt a megjegyzést a cikk egyik névtelen bírálójának.

plant product consumer), vagy tükörfordítás (*orosz harci fejek < Russian warhead*, azaz *robbanófej* vagy *rakéta*).

Egy utolsó megjegyzés ebben a kategóriában az lenne, hogy az angol ismétlődő szavakat ritkán lehet azonos módon fordítani, melyre a lehetséges alternatívát zárójelben adjuk meg:

Nem igaz? Hmm? Hmm? Hmm? (Nem igaz? Nos?)

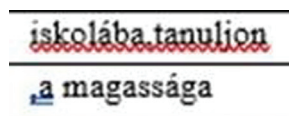
5. Helyesírási hibák

Az emberek többsége követ el helyesírási hibákat, ezért különös gondal igyekszünk a hallgatókat felkészíteni ezek minimalizálására. Már elsőéven megtanulják a számítógép alapvető konfigurációját, szövegszerkesztési tippeket, a *Microsoft Office* és a *LibreOffice* helyesírás-ellenőrző moduljának nyelvspecifikus telepítését és használatát (Imre 2013, 102–154), illetve a *memoQ* fordítástámogató szoftvert is (például Kis–Mohácsi–Gorove 2008, kiegészülve frissen megjelent online útmutatókkal), amely specifikus feliratformátumokat is tud kezelni (vö. *MemoQ Video Preview*), és szintén rendelkezik telepíthető helyesírás-ellenőrzővel (*Hunspell* vagy *Microsoft*).

Harmadéven felfrissítjük ezek megfelelő használatát, ennek ellenére még mindig sok olyan hibát találtunk, melyeket a helyesírás-ellenőrző ki tudott volna szűrni. A továbbiakban ezeket taglaljuk, kategóriákra bontva.

5.1. Tipográfiai hibák

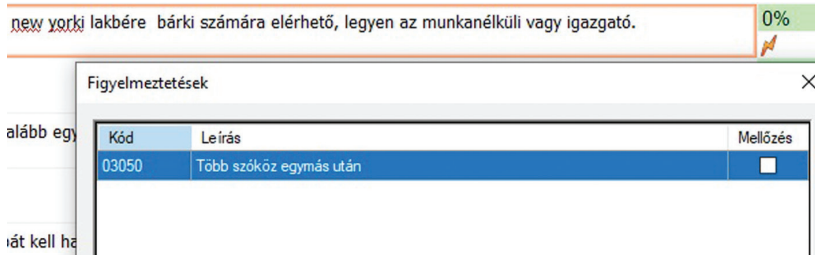
Az írásjeleket az AkH.¹² tipográfiai hibának tekinti (240. rész), és megemlíti, hogy a szóköz a legfontosabb írástagoló, így természetes, hogy a szóköz hiánya hibának számít. Amennyiben a *Microsoft Office Word* nyelvspecifikus helyesírás-ellenőrzője aktív (F7 funkcióbillentyű), pirossal vagy kékkel mutatja a szóközzel kapcsolatos hibákat:

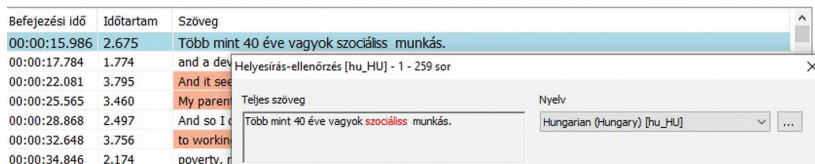
1. ábra. Szóköz hiányának jelölése, MSO Word

Ellenkezőjének számíthatjuk a fölös szóközt, amely különösen zavaró sorkezdéskor, hiszen a feliratban ez könnyen észlelhető, és összesen hét alkalommal fordult elő. Bár nem mindig látható, nyolc alkalommal kettős szóközt is találtunk; ehhez viszont már arra volt szükség, hogy megnyissuk a feliratot *Microsoft Office Word* segítségével, amely kettős kék aláhúzással figyelmeztetett.

A TED-feliratokat a *memoQ* vagy a *SubtitleEdit* szoftverek segítségével készítjük, melyekhez ingyenesen lehet letölteni helyesírás-ellenőrzőt⁶, melyek az alábbi ábrákon látható módon jelzik a hibákat:

2. ábra. Helyesírási hiba és több szóköz, memoQ

3. ábra. SubtitleEdit hibajelzése

A feliratot tartalmazó állományt (.srt, .sub, .txt) természetesen meg lehet nyitni a *Microsoft Office Word* segítségével is, ha nagyon megszoktuk a program hibajelölési formáit.

Sajátos tipográfiai hibaként értelmezhető a két egymást követő kötőjel a sorok végén (--), amely gyakran észlelhető az angol TED-feliratokban, és a hallgatók a magyar fordításban is meghagyták ezeket. Van, amikor a hosszú kötőjel szerepét veszi át (–), amit helyesen kellett volna jelölni, egyéb esetekben pedig el kellett volna hagyni.

Bár ezeket a hibákat megfelelő ellenőrzéssel könnyen ki lehet iktatni, 26 esetet nevezhetünk tipográfiai hibának, amely a teljes példaanyag 4,86%-a.

5.2. Írásjelek

A konkrét értelemben vett írásjelek között említhetjük az alábbiakat:

- kötőjel hiánya (például **be és kijárnak*, **2019es*) vagy fölösleges használata (például **remény-t*);
- vessző hiánya, melyet gyakran sorvégeken tapasztaltunk, illetve a vonatkozó névmások (*aki, amelyek, ami,*) és a *hogy* előtt hiányoltunk; meglepő volt, hogy többen is tettek vesszőt a *tehát* után;

6 Többnyire a *Hunspell*-t, ezt használja a *LibreOffice* szövegszerkesztő is.

- mondatzáró írásjelek hiánya is előfordult; ezekben az esetekben pont vagy kérdőjel hiányzott;
- a három pontot (...) kevesen használták helyesen; volt, amikor csak két pontot gépeltek, illetve nem tapadt az előtte álló szóhoz, vagy szóköz nélkül tapadt a rákövetkező szóhoz; ilyen jellegű hibák elkerüléséhez az AkH.¹² 240. pontja nyújt eligazítást, amelynek a b) pontja kimondottan a három ponttal foglalkozik.

Az írásjelek nem megfelelő használata egy másik problémához is vezet(ett): a kis- és nagybetűk helytelen használatához, hiszen a szövegszerkesztő programok (*Word*, *memoQ*, *SubtitleEdit*) automatikusan nagybetűre váltanak írásjel és szóköz után.

Sajnálatos módon 52 írásjellel kapcsolatos hibát gyűjtöttünk, ami az esetek 9,73%-át jelenti, holott ezeket megfelelő lektorálással ki kellett volna szűrni.

5.3. Elírás

A legtöbb hibát ebben a kategóriában találtuk (98 eset, 18,35%). Ennek oka lehet sietség (határidő nem megfelelő kezelése), illetve figyelmetlenség (vö. Gercsák–Tóth 2019, 106), de ez azért sajnálatos, mert jelzi, hogy – a tanítottak ellenére – nincs aktív helyesírás-ellenőrzőjük, és leadás előtt sem ellenőrzik a leadandó munkájukat.

Talán ez a hallgatói attitűd jelzi legjobban, hogy ebben a tanulási fázisban még amatőröknek számítanak, és csupán két személy adott le olyan munkát, amely nem tartalmazott elírást (egyiküknek pedig hamarosan meg is jelent a TED-felirata a <https://www.ted.com/talks> felületen).

27 esetben betűhiányt számoltunk (**bemuatnám*, **egyszerűen*, **kékezőld*, **kialáitva*, **pillantra*, **midennapjainkban* stb.), míg 22 esetben betűtöbbletet, amely származhatott gondatlanságból (**fellélelkezés*, **embereknek*, **kevesebbeti*, **társdalami*), vagy túl markáns billentyűleütésből (**meggközelítés*, **amellyekkel*, **önéletrajzokkall*, **ellenére*). Speciális hibának tekinthető az **ilyensmi(re)* szó, hiszen a helyesírási szabályzat csak az *ilyesmire* alakot fogadja el helyesnek, de úgy tűnik, hogy az *r* karakterre is oda kell figyelni: **antiderpresszáns*, **kilogrammot*, **kararkter*.

Adott esetben a fölös betű értelemzavarónak hat (*nem* ≠ *ne*, *kocsimban* ≠ *kocsiba*), hiszen nyelvtanilag elkülönül a tagadás és tiltás, illetve a helyhatározórag és az irányultság a *Hol?* és a *Hova?* kérdésekre adott válaszokat árnyalja.

Betűcserét három alkalommal találtunk: **keztdek*, **érhtető*, illetve **BrithStrike*, amely egyrészt angol szóösszetétel (*birth* + *strike*), tehát a hallgató kellett volna tudja, másrészt pedig egy mozgalom neve.

A billentyűkiosztás (angol/német, magyar és román) cseréje okozhat ékezet-hiányt, amely származhat a nem megfelelő (UTF-8) kódolásból is, de tény, hogy 18 esetben hiányzott a magyar betűkről az ékezet (**meztalálásanak*, **építve*, **eldöntötte*, **építünk*), amire gyakorlatilag nincs mentség.

Az ún. *kövérujj-szindróma* figyelhető meg abban az esetben, amikor egy szomszédos betűt ütünk le a kiszemelt helyett, amelyre tíz példát is találtunk: **amut úgy hívok*, *megállítani s talajszennyezést*, **bizonyis első lépés*, **jétéket*, **beszálhessenek*, **Balójában* stb. Nem tekinthető kövérujj-szindrómának az az eset, amikor úgy gépel más betűt, hogy az a billentyűn távol áll a kívánt betűtől, melyre még több példát is találtunk (15): **épületik*, **induitok (indultok)*, *kultúrájáról (kultúrájáról)*, **hanyomány szerint* stb.

5.4. Rövid vagy hosszú hangzó

Gyakoriság tekintetében második helyre került a rövid vagy hosszú hangzók elírása, melyre 92 példát találtunk (17,22%), ami szintén nagyon sok, hiszen ezeket az aktív helyesírás-ellenőrző jelezné. Az esetek kétharmada a magánhangzókat érinti, és a 63-ból 44 alkalommal hosszú magánhangzó kellett volna (**valószínűleg*, **dusított urán*, **kiváncsian*, **börönd*, **előtted*, **felvágos*), de kerül példa hosszú magánhangzóra is rövid helyett (**metafóra*, **útazás*, **írónikus*, **kicsít*).

29 alkalommal a mássalhangzókkal volt probléma; többnyire a hosszú mássalhangzók hiánya szembeötlő (**jutassák*, **hallotunk róluk*, **cikekkel*), melyek a toldalékhatáron gyakrabban fordultak elő (**milliárdal*, **aval*, **idönkel*, **egyel*, **evel*), és hét alkalommal hosszú mássalhangzó volt rövid helyett (**minnél*, **gyapott*, **szevassz*, vagy **magass*).

5.5. A kiejtés szerinti írásmód

A kiejtés szerinti írásmódnak fontos szerepe van a magyar nyelvben (*A magyar helyesírás szabályai* 2015, 23), bár, ha ilyen jellegű hibát követ el a hallgató, megfelelő tudatosítás nélkül aligha javítható.

Nem sok ide tartozó hibát találtunk (16 eset, 2,99%), de nagyon zavaróan hatnak: **anja (anyja)*, **külömbőség*, **mijeink*, **játszodtam* (játszottam).

5.6. A különírás és az egybeírás

A helyesírási szabályzat több oldalon tárgyalja ezt a részt, nagyon sok esettel, és az online változatban is hathatósan rá lehet erre keresni.⁷

A példaanyagunk szerint az igekötőkkel különösen sok gond van (**túl nőtte*, **megakartuk*, **felkellett*), a fokozással is (**leg biodiverzívebb*, **leg érdekesebb*), de

7 <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/kulegy#> (2020. márc. 15.)

olyan esetek is vannak, amelyek adódhatnak figyelmetlenségből, vagy tudatlanságból (**mégnehezebb*, **végetért*, **az napi*, **azalapvető*, **drog-függőség*, **földetért*).

Az összetett szavak értelmezése is komoly kihívást jelentett, hisz ilyen példákat találtunk: **élet stílus*, **haláloságyunkon*, **hosszantartó*, **művészet kritikás*, **nem sokára*, **rizs parcella*, **szabály követő*, **szembe néz*, **vad kutya* stb. Természetesen, bizonyos kontextusban, helyes lehet a *vad (házőrző) kutya*, de az adott helyzetben nem volt az, mint ahogyan a Marosvásárhelyi Állatkertben láthatuk a **VAD DISZNÓ* táblát, holott a kerítés mögött *vaddisznók* dagonyáztak. Ugyanakkor dicséretes, hogy a *fél évben* helyesen íródott, mert hat hónapra vonatkozott, holott van *félév* variáns is (például *félévi dolgozat*).

46 esetet gyűjtöttünk ebben a kategóriában, amely 8,61%-ot jelent a teljes példaanyagban.

5.7. Tulajdonnevek

Ebbe a gyűjtőkategóriába 54 esetet soroltunk (10,11%); találtunk példákat személynemekre, földrajzi nevek, intézménynevek, de márkanevek is (vö. az AkH.¹² felosztását).

A márkanevekkel kapcsolatban meglepő volt ilyenekkel találkozni: **Android store*, **Linkedin*, **Whatsapp*, **Youtube*, de megjelent a már divatjamúlt **walkmen (walkman)* is.

Vitát váltott ki a *facebook* és a *Facebook* változat, hiszen a helyesírási szabályzat nem tartalmazza; az online változat a nagybetűs variánst javasolja⁸, az interneten a leírások többségében is így jelenik meg, holott a logó expliciten a kisbetűs variánst reklámozza, hasonlóan a *memoQ*-hoz, ami viszont csak ebben a formában található meg.

Komoly kihívást jelent a földrajzi nevek helyesírása, melyek közül kiemelnénk *El Salvadort*. Mivel a hallgató nem ismerte az ország hivatalos magyar fordítását, az *El Salvador-i* alakot választotta, hiszen a *New York-i* is helyes. Azonban a hivatalos magyar változat szerint ez *Salvador* vagy *Salvador Köztársaság*, így helyes a *salvadori* vagy a *Salvador köztársasági* (Fábián et al. 1998, 48–49). További helytelen alakok: **észak amerikai (észak-amerikai)*, **Új-zéland (Új-Zéland)*, **Costa ricai (Costa Rica-i)*, **karibi tenger (Karib-tenger)*, **Szilícium völgye (Szilícium-völgye)*, **Észak korea (Észak-Korea)*. Néhány népnév is nagybetűsen szerepel (**Kínai*, **Brazil*), de volt **szoviet* alak is.

A tulajdonnevek toldalékolása hibás kötőjeles alakokat eredményezett bizonyos eseteknél (**Brooklyn-ban*, **New York-ban*, **Zimbabwe-ban*); külön gondot kell fordítani az *-i* helynévképzős alakokra (**Maine-i* helyett *maine-i*), vagy a

8 <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/suggest#> (2020. márc. 15.)

toldalékhatárnál hosszúra váltó magánhangzókra (**Chicagoban*, **San Franciscoig*, **São Pauloig*).

Intézményneveket nem szerencsés magyarítani amatőr fordítóknak, hiszen a *Buffett Intézet* semmilyen találatot nem eredményez rákereséskor, ellenben a *Nebraskai Egyetem* már jó fordításnak számít.

Az eddigi esetek a kultúrához is kapcsolódnak, de még inkább a történelmi események, hiszen nem helyes a **Hídeg Háború*, mert igazából egy korszakra vonatkozik (*hidegháború*). Idekapcsolódik viszont a cirill betűs szláv nevek átírása, hiszen szerepelt **Boris Yeltsin* és **Nikita Khrushchev* (látható, hogy a hallgató meghagyta az angolos írásmódot); minden névhez ugyan nem kapunk támpontot régebbi művekben (például Hadrovics–Zoltán 1985), de az interneten mindenképpen: *Borisz Jelcin*, illetve *Nikita Hruscsov*. Erre utalt a Gercsák–Tóth szerzőpáros is (2019, 107), akik ugyanezzel a csoporttal fordítói műhely keretében dolgoztak, és *Trockij* meg *Sztálin* neve bukkant fel egy szövegben.

Egy pozitív példával szeretnénk zárni ezt a részt, hiszen a *szubszaharai Afrikát* sem könnyű helyesen leírni, de ez helyesen szerepelt a hallgató által készített feliratban.

5.8. A számok helyesírása

A helyesírási szabályzat utolsó része a számokkal és a keltezéssel foglalkozik. A helyes keltezés variánsait nagyon gyakran teszteljük, hiszen a hallgatóknak tudniuk kell a helyes magyar, román, német, amerikai és brit változatokat is. A példaanyagban keltezést nem találtunk, de 22 esetben volt számmal, számnévvel kapcsolatos hiba (4,11%).

Angolból magyarra fordításnál talán a legzavaróbb a vessző és a pont meghagyása az angol hagyomány szerint; így lesz *100,000* ember *100 000* helyett, illetve *2.6* milliárd ember *2,6* milliárd helyett, de hibás sorszámnevekre is találunk példát: **21-edik század*, **25.-ik*, **20-dik századig*.

Az angol nyelv analógiájára használatos *billió* és *trillió* között matematikai különbség is van, de kifejezésben nem biztos, hogy szükség van *egy trillió dollár*-ra, ha *egymillió dollár* is elég arra, hogy a gazdagságot kifejezze.

A számokkal kapcsolatos hallgatói megjegyzésekben elhangzott az egységesség hiánya, mikor intervallumokat adunk meg: **ötötől 15%-ig (5–15%-ig)*, illetve felsoroláskor is inkább *6, 8, 12*, és nem *hat, 8, 12*.

5.9. Egyéb hibák

Olyan hibákat soroltunk ide, melyekre kevés példát találtunk, mint például a névelők hiánya vagy azok helytelen használata: **és összes szék alá benézett*, **az legjobb, ha...*, **a Afrika szavannáin*.

Öt alkalommal találtunk hibás variánst a *technika* és *technológia* szavakra: **technikailag*, **tehológia*, **tecnológia*, és maradtak lefordíthatatlan angol szavak is: *minibus*, *tsunami*.

Toldalékolásnál a hangrendi illeszkedés okozott egy-két gondot: **áthajtuk a pirosan*, **korruptok*, **védi ezeket a VIP-kat*.

Mindössze egy esetet találtunk a *j-ly* hibára (**befojásol*), ami örvedetes, bár ez súlyos hibakategóriának minősül.

6. Következtetések

Látható, hogy többféle hibatípust találtunk, melyeket gyakran felsorolnak mások is (például itt)⁹, és sajnos sok az olyan hiba, amely szakszerű hozzáállással minimálisra csökkenthető. Gondolunk itt a technikai hibákra, illetve az 5.1–5.5.-ben leírtakra, hisz ezek jelentős hányadát az aktív helyesírás-ellenőrző jelzi, melyek együttesen az összes hiba közel 60%-át teszik ki.

Bár az oktatók a megfelelő tantárgyak keretében már az első tanórák során jelzik, hogy az anyanyelvi készségek terén (is) hiányosságok vannak, főleg a helyesírás, kifejezés és fogalmazás terén (tárgyi ismeretekről, olvasottságról, kulturális kompetenciáról most nem is beszélve), a képzés végére az elvártnál kevesebb hallgató ér el látványos fejlődést.

Tény, hogy a magas szintű anyanyelvi kompetencia fejlesztése az óvodától egészen az egyetemig tart, és túl nagy a hibalehetőség a rendszerben, mely a felsorolt hibákhoz vezethet: nem megfelelő tankönyvek és munkafüzetek, hiányos ismeretekkel rendelkező oktató, motiváltság és olvasottság hiánya, de ide sorolhatjuk az okostelefonokat is (gépelési igénytelenség előmozdítása).

Hozzátehetjük a nem megfelelő időgazdálkodást is (tanítják-e?), amely miatt kevés idő jut a minőség-ellenőrzésre, ha jut egyáltalán. A fordítók esetében több (új) dologra is kell figyelni, amely megoszlik a technika, kultúra és nyelvi kihívások között (fordítás, stílus, szakszavak, idegen szavak). Bár a projekt elvégzéséhez van elég idő, a hallgatók rendszerint alábecsülik a feliratozáshoz szükséges időt, túl későn fognak neki, és későn derül ki, hogy a tanulási fázisban egypercnyi videóanyag fordítása akár 30–60 percet is igénybe vehet.

A projektek sikerét jelzi, hogy a feliratokra (a videóanyag közös megtekintése során) hasznos megjegyzések születnek, és a hallgatók elismerik, hogy sokat lehet tanulni mások hibájából is; kimondottan erősíti a hallgatók önbizalmát, ha már megjelent (hivatalos?) feliratokban bármilyen jellegű hibát észlelnek, illetve jegyzeteket készítenek saját hibáikról.

A TED honlapján megjelenő saját névvel ellátott feliratot igazi sikerként élik meg, és az is, hiszen esetenként ez a tapasztalat indítja őket a szakemberré

9 <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/blog/show/legidegesitobb-helyesirasi-hiba> (2020. márc. 15.)

válás irányába, melyre utólag hivatkozni is lehet a szakmai önéletrajzban; évente 2-3 diáknak sikerül ez a bravúr, ahol a nagy tapasztalattal rendelkező lektorok tüzetesen átnéznék minden megjelenés előtt álló feliratot.

A múlt századvégen a szakemberek gyanakodva tekintettek az amatőr feliratozókra (többnyire jogosan), de ma már tudjuk, hogy szakképzéstől függetlenül is lehet jó fordítást készíteni. Az amatőrök/szakképzetlenek munkájának fontosságát ma már egyre több tanulmány jelzi (például Harris 2017), és a mi esetünkben a nézőket nem annyira a feliratozó kiléte, hanem a felirat minősége érdekli.

A feliratozónak tudatosítania kell, hogy feliratát akár több millióan is olvashatják, és a megfelelő szoftverek segítségével rövid elkészítési idő ellenére is van esélye jó minőségű munkát készíteni. A feliratozással kapcsolatos konvenciók ugyan nincsenek kőbe vésve (vö. Díaz Cintas 2005, 31), de a kész felirat minden hibát kimutat, ezért egyszerűen időt kell szánni a megfelelő ellenőrzésre fordítás során, illetve a munka befejezése után és a leadás előtt is.

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai.* 2015. 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Carroll, Mary–Ivarsson, Jan. 1998. *Code of Good Subtitling Practice.* European Association for Studies in Screen Translation.
- Díaz Cintas, Jorge. 2005. Back to the Future in Subtitling. In *MuTra2005*, 16–32.
- Díaz Cintas, Jorge. 2008a. Introduction. In *The Didactics of Audiovisual Translation*, edited by Jorge Díaz Cintas, 1–18. John Benjamins Publishing Company.
- Díaz Cintas, Jorge, ed. 2008b. *The Didactics of Audiovisual Translation.* John Benjamins Publishing Company.
- Díaz Cintas, Jorge–Remael, Aline. 2007. *Audiovisual Translation: Subtitling.* London and New York: Routledge.
- Fábián Pál–Földi Ervin–Hónyi Ede. 1998. *A földrajzi nevek helyesírása.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ford Williams, Gareth szerk. 2009. *BBC's Online Subtitling Editorial Guidelines V1.1.* BBC.
- Gercsák Gábor–Tóth Mária Franciska. 2019. Angol–magyar fordítói szemináriumok Marosvásárhelyen. In *A fordítás elméleti és gyakorlati kérdései: Tiszteletkötet Papp Andrea emlékére*, szerk. Nyomárkay István és Nagy Sándor István. 100–112. Budapest: Modern Filológiai Társaság.
- Hadrovics László–Zoltán András szerk. 1985. *A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása: Az újjörög nevek magyar helyesírása.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Harris, Brian. 2017. Unprofessional Translation: A Blog-Based Overview. In *Non-Professional Interpreting and Translation*, edited by Rachele Antonini, Letizia Cirillo, Linda Rossato, and Ira Torresi. 29–43. John Benjamins Publishing Company.
- Imre Attila. 2013. *Traps of Translation.* Braşov: Editura Universităţii Transilvania.

ITC Guidance on Standards for Subtitling. 1999. ITC.

Kis Balázs–Mohácsi-Gorove Anna. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Kiadó.

Online források

<https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/blog/show/legidegesitobb-helyesirasi-hiba> (2020. márc. 15.)

<https://www.capitalcaptions.com/services/subtitle-services-2/capital-captions-standard-subtitling-guidelines/> (2020. ápr. 14.)

<https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/kulegy#> (2020. márc. 15.)

<https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/suggest#> (2020. márc. 15.)

<https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12> (2020. márc. 12.)

<https://www.ted.com/participate/translate> (2020. márc. 12.)

<https://www.ted.com/talks> (2020. márc. 15.)

Attila IMRE

PRAVOPIISNE GREŠKE U TITLOVIMA

U Targu Murešu, Rumunija, 2008. godine osnovana je Katedra za prevodenje na nivou osnovnih studija, u okviru kojih studenti, među ostalim predmetima, izučavaju i audiovizuelno prevodenje. Ovaj rad se bavi vrstama grešaka u mađarskim titlovima TED govora prevedenih od strane studenata, na osnovu 534 prikupljenih primera. Iako je fokus na pravopisnim greškama (npr. tipografske greške, odvojeno i sastavljeno pisanje, interpunkcija, specifični dijakritički znaci, brojevi) takođe se bavimo i tehničkim i prevodilačkim greškama. Podvlači se i činjenica da se aktiviranjem spelčekera (*Microsoft Office Word, SubtitleEdit* ili *memoQ*) značajno može smanjiti broj ovih grešaka, budući da se kvalitativna provera kasnije višestruko isplati.

Ključne reči: TED govori, titlovi, pravopis, obezbeđivanje kvaliteta, amateur

Attila IMRE

SPELLING ISSUES OF SUBTITLES

The Department of Applied Linguistics, Sapientia Hungarian University in Transylvania is responsible for the Translators and Interpreters BA program, functioning since 2008. Among other courses, our students study *Audiovisual Translation*, during which they create an own *TED Talks* subtitle into Hungarian. The article categorizes their errors, relying on a database of 534 examples and the students' personal remarks. Although we focus on spelling errors (e.g. typographical errors, specific diacritical marks, numbers or misspelt words), we also deal with technical and translation errors. The conclusions section highlights the importance of enabled language specific spell-checkers (*Microsoft Office Word, SubtitleEdit* or *memoQ*), which significantly reduce the number of these errors.

Keywords: TED Talks, subtitle, spelling, quality assurance, amateur